

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ
ΒΙΒΛΙΟ ΜΑΘΗΤΗ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ
ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ
ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

5^{ος} τόμος

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

**ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ
ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ**

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

**ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ
Γ' ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ**

ΒΙΒΛΙΟ ΤΟΥ ΜΑΘΗΤΗ

ΤΟΜΟΣ 5^{ος}

**ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ
ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ**

Συγγραφείς

Ρεγγίνα Κασιμάτη
Κοινωνιολόγος
Εκπαιδευτικός Β' / θμιας
Εκπαίδευσης

Στράτος Γεωργούλας
Επίκουρος Καθηγητής
Κοινωνιολογίας
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Μαρία Παπαϊωάννου
Δρ. Κοινωνιολόγος
Εκπαιδευτικός Β' / θμιας
Εκπαίδευσης

Ιωάννης Πράνταλος
Κοινωνιολόγος
Διδάκτορας Φιλοσοφίας

Μέλη Επιτροπής Κρίσης

Σωκράτης Κονιόρδος
Επίκουρος Καθηγητής
Κοινωνιολο-γίας,
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Χρήστος Πατσός
Διδάκτορας Κοινωνιολογίας,
Εκπαιδευτικός Β'/θμιας
Εκπαίδευ-σης

Σοφία Σταμάτη
Κοινωνιολόγος, Εκπαιδευτικός
Β'/θμιας Εκπαίδευσης

Εποπτεία στο πλαίσιο του
Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Νικόλαος Πετρόπουλος
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού

Ινστιτούτου

**Γλωσσική Επιμέλεια
Μαιρίτα Κλειδωνάρη
Φιλολόγος**

**Φωτογραφική Επιμέλεια
Ευγενία Κουμαντάρη
Κοινωνιολόγος, Εκπαιδευτικός
Β'/θμιας Εκπαίδευσης**

**Προσαρμογή του βιβλίου για
μαθητές με μειωμένη όραση
Ομάδα Εργασίας Ινστιτούτου
Εκπαιδευτικής Πολιτικής
Μετατροπή
Τζώρτζη Δήμητρα
Επιμέλεια
Σκούταρη Σπυριδούλα**

6.2.2 Φτώχεια

Στην Ευρώπη, πριν από τη Γαλλική Επανάσταση, ο φτωχός θεωρούνταν αξιολύπητος ή κακότυχος και μπορούσε να βρει περίθαλψη μόνο στο άσυλο. Τα άσυλα στήριζαν τη λειτουργία τους στην ελεημοσύνη των πλουσίων. Στις πράξεις αυτές περίθαλψης των φτωχών απουσιάζει παντελώς το κράτος. Πέρασε πάνω από μισό αιώνα, για να μετατοπιστούν οι αντιλήψεις από τη θρησκευτική φιλευσπλαχνία προς την κοινωνική πολιτική* των φιλελεύθερων κοινωνιών.

Το επίτευγμα των θεμελιωτών της κοινωνιολογίας είναι ότι με τις αναλύσεις τους άλλαξαν τις αντιλήψεις που επικρα-

τούσαν, και η φτώχεια από ατομική κακοτυχία έγινε πρόβλημα ολόκληρης της κοινωνίας.

Έναυσμα για την αλλαγή στασης απέναντι στη φτώχεια ήταν οι απόψεις του Κοντ, σύμφωνα με τις οποίες μια κοινωνία πρέπει να προκρίνει «το κοινωνικό ένστικτο» έναντι του «εγωιστικού ενστίκτου». Έτσι, σταδιακά, θεμελιώθηκε πάνω σε ένα σύστημα νόμων του κράτους η πρόνοια, η οποία αντικατέστησε το υποκειμενικό συναίσθημα της φιλευσπλαχνίας.

Κατ' αυτό τον τρόπο η φτώχεια γίνεται, κατά την Ιταλίδα κοινωνιολόγο Προκάτσι, ένα «κοινωνικό ζήτημα» και πα-

ράλληλα «συνδέεται με την εργασία ως τη μόνη νόμιμη οδό προσωπικής ανεξαρτησίας και συνεπώς το νόμιμο τρόπο βοήθειας στους φτωχούς. Έτσι, μια αποτελεσματική πολιτική πρόνοιας δεν μπορεί να απόβλπτει παρά στην προώθηση των ευκαιριών εργασίας, αντίληψη που συνεπάγεται τελικά τη ρύθμιση της αγοράς εργασίας. Φτώχεια και εργασία αναδεικνύονται σε κοινωνικά προβλήματα, και η σύνδεσή τους αποτελεί αιτία διαφορών και πολιτικής έντασης» (G. Procacci, 1996:40).

Συχνά γίνεται διάκριση μεταξύ απόλυτης και σχετικής φτώχειας.

Η απόλυτη φτώχεια είναι η

αδυναμία ενός ατόμου να καλύψει τις βασικές του ανάγκες (π.χ. τροφή, ένδυση, στέγη, υγεία). Θεωρούνται απόλυτα φτωχοί οι άνθρωποι οι οποίοι δεν τρέφονται επαρκώς, ζουν σε ανθυγιεινές συνθήκες και τα έσοδά τους είναι μικρότερα από ένα συγκεκριμένο επίπεδο.

Βεβαίως η φτώχεια είναι ένα φαινόμενο που δεν μπορεί να περιοριστεί μόνο στις οικονομικές πτυχές του. Γι' αυτό το λόγο οι ορισμοί της φτώχειας με βάση τις ανάγκες επιβίωσης είναι ανεπαρκείς, διότι διατυπώνονται σε σχέση με ένα συγκεκριμένο επίπεδο εισοδήματος. Για να προσδιορίσουμε το επίπεδο εισοδήματος, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη τα

εξής: «τι θα μετρηθεί», «μεταξύ ποίων», «πότε» και «με ποιον τρόπο».

Η σχετική φτώχεια χαρακτηρίζει το νοικοκυριό με εισόδημα κάτω του 60% του διαμέσου ισοδύναμου εισοδήματος των νοικοκυριών*. Τα ποσοστά φτώχειας είναι ιδιαίτερα αυξημένα στα μονομελή, τα μονογονεϊκά και τα πολυμελή νοικοκυριά (6μελή ή 7μελή, βλ. γράφημα 6.1) και αυτό ενδεχομένως να σχετίζεται με κατάσταισεις χηρείας, αλλά και με πολύτεκνες οικογένειες.

Για την Ελλάδα το 2003 το όριο της φτώχειας για ένα μονομελές νοικοκυριό αντιστοιχούσε σε ετήσιο εισόδημα 4.800 ευρώ, ενώ για το νοικοκυριό

με δύο ενήλικες και δύο μικρά παιδιά σε ετήσιο εισόδημα 10.800 ευρώ (Ε.Κ.Κ.Ε.-Ε.Σ.Υ.Ε., 2000:10). Το 27% των μονομελών, το 18% των τετραμελών και το 55% των επταμελών νοικοκυριών ήταν κάτω από το όριο της φτώχειας.

Τα διαρκή καταναλωτικά αγαθά θεωρούνται αναγκαία (και όχι πολυτέλεια) για τη διαβίωση του ανθρώπου. Διαπιστώνουμε ότι το 2004 στην Ελλάδα το 96% περίπου των ελληνικών νοικοκυριών που κατατάσσονται στην κατηγορία των φτωχών έχουν τηλέφωνο, έναντι των μη φτωχών που διαθέτουν τηλέφωνο σχεδόν 100%. Πλυντήριο ρούχων δε διαθέτει το 11,31% των φτω-

χών νοικοκυριών και αυτοκίνητο το 22,06%.

Σημαντικές διαφοροποιήσεις παρατηρούνται στη δυνατότητα κάλυψης κάποιων ιδιαίτερης σημασίας αναγκών, όπως είναι, για παράδειγμα, η δαπάνη θέρμανσης (πίνακας 6.3), όπου το 40% των φτωχών νοικοκυριών δηλώνει ότι δεν είναι σε θέση να ανταποκριθεί, σε αντίθεση με τα μη φτωχά νοικοκυριά, όπου το ποσοστό είναι μόνο 14%.

Πάντως, η γραμμή που διαχωρίζει τους φτωχούς από τους μη φτωχούς συνδέεται με τις εν γένει κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που επικρατούν σε μια συγκεκριμένη χώρα.

Επίσης στις μέρες μας δύο επιπλέον έννοιες συνοδεύουν τη φτώχεια: η αβεβαιότητα και η νέα φτώχεια. Ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα φιλελεύθεροι οικονομολόγοι, όπως ο Φ. Μπαστιά (F. Bastiat), είχαν διαπιστώσει ότι ο μεγάλος πόνος της ζωής των φτωχών δεν είναι το βάρος της δουλειάς ή οι χαμηλοί μισθοί: « ...όχι, εκείνο που τους στεναχωρεί, εκείνο που τους αποθαρρύνει, εκείνο που τους κατατρώγει, εκείνο που τους σπαράζει είναι η αβεβαιότητα του μέλλοντος» (W. Logue, 1996:69).

Είναι ολοφάνερο ότι η ύπαρξη της φτώχειας οδηγεί αρκετούς στο να αμφισβητούν αυτή την κοινωνία που, όπως λέγε-

ται, λειτουργεί με δύο ταχύτητες. Η μία αφορά τους έχοντες, αυτούς που ζουν μέσα σε μια «παχυλή» ασφάλεια, και η άλλη αφορά την ύπαρξη των φτωχών και αποκλεισμένων, που χρηματοδοτείται από την κοινωνική παροχή (όπου αυτή δεν έχει καταργηθεί) ή από τη φιλανθρωπία (από μη κυβερνητικές οργανώσεις).

Βέβαια, υπάρχουν διάφορες θεωρήσεις για τα αίτια της φτώχειας. Μία από αυτές, που απορρέει περισσότερο από τη σχολή των λειτουργιστών (ή της συναίνεσης), αποδίδει τη φτώχεια στον «πολιτισμό των φτωχών», δηλαδή στη μοιρολατρική νοοτροπία και στις χαμηλές εκπαιδευτικές και

επαγγελματικές προσδοκίες των φτωχών.

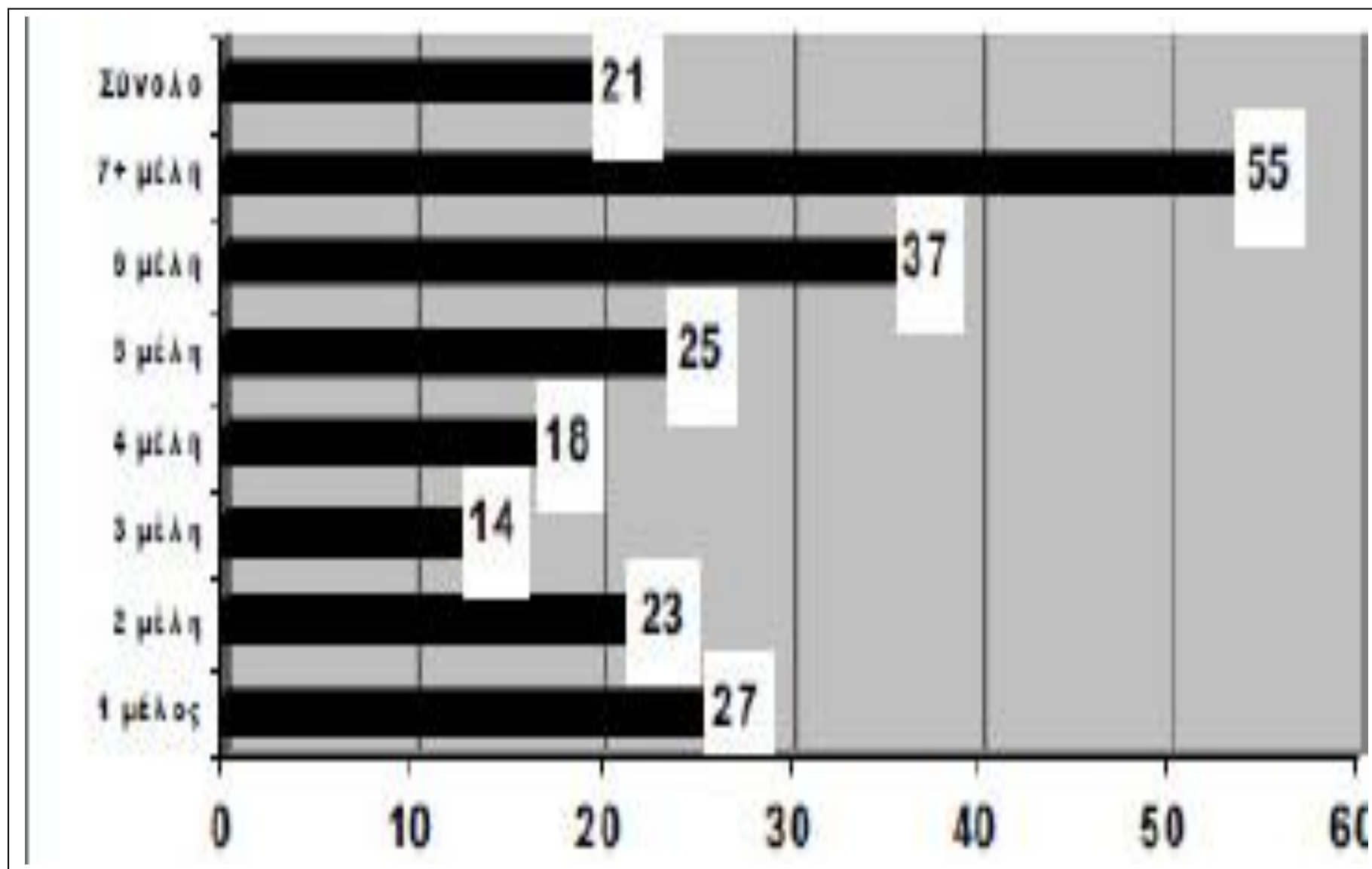
Μια δεύτερη προσέγγιση, η οποία έχει επηρεαστεί από τη θεωρία των συγκρούσεων, αποδίδει τη φτώχεια στην άνιση κατανομή του πλούτου, στην οικονομική εκμετάλλευση της καπιταλιστικής τάξης, στην αποικιοκρατία και την νεοαποικιοκρατία, που εμπόδισε την πραγματική ανάπτυξη σε πολλές χώρες του λεγόμενου Τρίτου Κόσμου, καθώς και σε παράγοντες κοινωνικού αποκλεισμού (π.χ. ταξικές επιλογές στην εκπαίδευση, ρατσισμός, προκατάληψη κτλ.).

**Εικ.6.9 «Οικογένεια ζητιάνων
στο κατώφλι σπιτιού» του
Ρέμπραντ (Χ. Χατζηνικολάου,
Ιστορίες σε μαύρο και άσπρο.
εκδ. Μπενάκη, 2004)**

Γράφημα 6.1. Ποσοστά φτώχειας κατά μέγεθος νοικοκυριού (2003)

Πηγή Ε.Κ.Κ.Ε., 2004: Παρουσίαση Βασικών αποτελεσμάτων της Έρευνας Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC 2003) (επεξεργασία Δ. Μπαλούρδου).

Πίνακας 6.2. Κατανομή (%) των νοικοκυριών ανάλογα με την κατοχή συγκεκριμένων διαρκών καταναλωτικών αγαθών

		ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ		
Καταναλωτικά αγαθά		Σύνολο	Μη φτωχά	Φτωχά
Τηλέφωνο	Διαθέτουν	98,68	99,44	95,90
	Δεν έχουν τη δυνατότητα	0,94	0,36	3,02
	Άλλοι λόγοι	0,39	0,19	1,08

Έγχρωμη Τηλεόραση	Διαθέτουν	98,32	99,11	95,42
	Δεν έχουν τη δυνατότητα	1,10	0,49	3,36
	Άλλοι λόγοι	0,58	0,40	1,23
Πλυντήριο Ρούχων	Διαθέτουν	90,55	93,53	79,68
	Δεν έχουν τη δυνατότητα	5,24	3,57	11,31
	Άλλοι λόγοι	4,21	2,89	9,01
Ι.Χ. επιβατηγό	Διαθέτουν	65,80	71,29	45,76
	Δεν έχουν τη δυνατότητα	14,61	12,57	22,06
	Άλλοι λόγοι	19,59	16,14	32,18

Σύνολο		100,0	100,0	100,0
---------------	--	--------------	--------------	--------------

Πηγή: Ε.Κ.Κ.Ε.-Ε.Σ.Υ.Ε. (2004:16).

Πίνακας 6.3. Δυνατότητα δαπάνης για ικανοποιητική θέρμανση στην κατοικία (%)

Οικονομική δυνατότητα	Σύνολο	Μη φτωχά νοικοκυριά	Φτωχά νοικοκυριά
Ναι	80,40	86,00	59,90
Όχι	19,60	14,00	40,10
Σύνολο	100,0	100,0	100,0

Πηγή: Ε.Κ.Κ.Ε.-Ε.Σ.Υ.Ε. (2004:18).

«..Μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών η Γηραιά Αλβιών (Μ. Βρετανία) με κριτήριο τη φτώχεια κατατάσσεται πρώτη από την Επιτροπή των Βρυξελλών: ο αριθμός των ενδεών από 14% του πληθυσμού το 1983 έφτασε 25% το 2004. Επτά εκατομμύρια Βρετανών δεν μετακινούνται, διότι δε διαθέτουν αντίτιμο εισιτηρίου αστικής συγκοινωνίας. Η οξύτατη σημερινή φτώχεια, ενώ θυμίζει τις αρχές του 20ού αιώνα, εν τούτοις αποτελεί αλματώδη εξέλιξη της τελευταίας 20ετίας...»

**(Κ. Βεργόπουλος,
Ελευθεροτυπία, 19/12/2004).**

Βαθαίνει το χάσμα μεταξύ των πλουσίων και των φτωχών

«...Ποτέ άλλοτε η αντίθεση που προκαλεί ο πλούτος δεν ήταν τόσο έντονη: τα εισοδήματα του 1% του παγκόσμιου πληθυσμού (στο οποίο περιλαμβάνονται λιγότεροι από 50 εκατομμύρια άνθρωποι) αντιστοιχούν στα εισοδήματα των 2,7 δισεκατομμυρίων φτωχότερων ανθρώπων του πλανήτη. Η μέτρηση της φτώχειας δημιουργεί επίσης πλήθος πολεμικών. Οι περισσότερες χώρες χρησιμοποιούν εθνικούς δείκτες για να υπολογίσουν τη διαφορά με το μέσο εισόδημα ή με ένα υποθετικό «καλάθι της νοικοκυράς»

που περιέχει τα ελάχιστα ζωτικά αγαθά. Είναι λοιπόν λογικό να εμφανίζονται διαφορές από κράτος σε κράτος... Η πραγματική μέτρηση της φτώχειας θα πρέπει να περιλαμβάνει, εκτός από τα νομισματικά κριτήρια, την πραγματική πρόσβαση σε πόσιμο νερό, σε τροφή, στέγη, υγεία και εκπαίδευση. Αυτό επιχειρεί να κατορθώσει ο δείκτης της ανθρώπινης ανάπτυξης που δημιούργησε το Πρόγραμμα των Ηνωμένων Εθνών για την Ανάπτυξη (UNDP)». (Le Monde Diplomatique 2003, «Το νέο πρόσωπο του κόσμου» τεύχος 1).

6.2.3 Συνέπειες ανεργίας, φτώχειας και ανισοτήτων

Η ανισότητα, η ανεργία και η φτώχεια θεωρούνται τα σημαντικότερα κοινωνικά προβλήματα, διότι μπορούν να επηρεάσουν την κοινωνική, εκπαιδευτική και επαγγελματική σταδιοδρομία των ανθρώπων.

Οι άνθρωποι που χάνουν την εργασία τους μπορεί να εξαναγκαστούν σε μετανάστευση, ενώ συγχρόνως αποκλείονται από τον κοινωνικό τους περίγυρο, διότι η θέση στην οποία έχουν περιπέσει επηρεάζει την ψυχολογία και την αυτο-εικόνα τους. Επιπλέον, η ανεργία και η φτώχεια συνδέονται άμεσα με την υγεία, την

ποιότητα ζωής και το προσδόκιμο όριο επιβίωσης των ανθρώπων.

Έχει επίσης παρατηρηθεί ότι η ανεργία συνοδεύεται από αυξημένα ποσοστά αλκοολισμού, εγκληματικότητας, διαζυγίων, καθώς και άλλων κοινωνικών φαινομένων, όπως είναι η ξενοφοβία, ο ρατσισμός και η έξαρση της βίας (βλ. κεφάλαιο 10). Τα φαινόμενα αυτά δεν ταυτίζονται απόλυτα με την ανεργία, ωστόσο ο συνδυασμός της ανεργίας με άλλους παράγοντες (π.χ προβληματική κοινωνικοποίηση κτλ.) αυξάνει τις πιθανότητες εμφάνισης αυτών των φαινομένων.

Μια άλλη αρνητική πτυχή, ειδικότερα της μακροχρόνιας α-

νεργίας, είναι η σταδιακή απαξίωση των γνώσεων, των δεξιοτήτων και της αποκτηθείσας εργασιακής εμπειρίας των ανέργων, γεγονός που καθιστά αναγκαία τα προγράμματα επανακατάρτισής τους.

Σε παγκόσμιο επίπεδο, οι πιο ευάλωτες ομάδες οι οποίες συχνότερα αντιμετωπίζουν το πρόβλημα της φτώχειας είναι οι αγροτικές και οι εργατικές τάξεις των χωρών του Τρίτου Κόσμου (βλ. κατάσταση παιδιών στον κόσμο), οι φυλετικές και πολιτισμικές μειονότητες, οι μετανάστες και οι πρόσφυγες από τρίτες εκτός Ε.Ε. χώρες, οι γυναίκες και τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι, οι πολυμελείς οικογένειες, οι από-

φυλακισθέντες και τα άτομα με αναπηρίες.

Πολλοί κοινωνιολόγοι συσχετίζουν την οικονομική ανέχεια με την υγεία και τη δυνατότητα (ή την αδυναμία) πρόσβασης των ατόμων σε υπηρεσίες περίθαλψης. Μια σχετική μελέτη, η οποία τεκμηρίωσε στατιστικά τη σχέση οικονομικής ανέχειας και υγείας, έγινε από ομάδα Ελλήνων κοινωνικών επιστημόνων (πίνακας 6.4). Κατασκεύασαν ένα δείκτη έκβασης νοσηλείας (ίασης ή θανάτου) και τον συνέκριναν με την οικονομική κατάσταση των νοσηλευομένων.

Με δεδομένη τη θνητότητα ενός νοσήματος, ο αριθμός των ιαθέντων μη άπορων ασθενών

ήταν μεγαλύτερος από τον αριθμό των απόρων. Αντίστροφα, τα ποσοστά των ασθενών που πέθαναν κατά τη διάρκεια της νοσηλείας ήταν υψηλότερα στους απόρους σε σύγκριση με τους μη απόρους. Οι κοινωνικές ανισότητες οδηγούν στατιστικά και σε ανισότητες στην περίθαλψη και την υγεία.

Υπογραμμίζεται η λέξη στατιστικά, διότι οι συνέπειες της φτώχειας (όπως και του πλούτου), είτε αφορούν την υγεία είτε άλλα ατομικά δικαιώματα, δεν είναι απόλυτες, δεδομένου ότι η υγεία των ανθρώπων επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες, συμπεριλαμβανομένου και του παράγοντα της κληρονομικότητας.

Εικ.6.10 Μαθήματα γλώσσας για μετανάστες στην Ε.Ε. (Πολλές γλώσσες: Μία οικογένεια, Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Βρυξέλλες, 2004).

Πίνακας 6.4. Δείκτης έκβασης νοσηλείας (ίασης/βελτίωσης) για ενδεικτικές κατηγορίες νόσων (στοιχεία 1982)

Κατηγορίες νόσων	Σύνολο 1	Άποροι 2	Μη άποροι 3	Σύγκριση μη άπορων προς άπορους (3/2)
Λοιμώξεις	21,8	7,76	22,70	2,93
Νόσοι του	51,04	16,38	52,36	3,20

νευρικού συστήματος				
Αναπνευστικές νόσοι	19,74	4,31	20,77	4,82
Νόσοι του πεπτικού συστήματος	38,86	14,56	39,72	2,72
Επιπλοκές κύησης τοκετού, λοχείας	5831,09	1451,0	6039,66	4,16
Δερματολογι-	321,15	47,00	338,28	7,20

κές νόσοι				
Νόσοι του μυοσκελετικού συστήματος	168,11	10,67	179,36	16,81

Πηγή: Σ. Καράγιωργας, κ.ά., Ε.Κ.Κ.Ε. (1990:805).

6.2.4 Παιδική εργασία

Μια σημαντική συνέπεια της φτώχειας είναι και η παιδική εργασία, η οποία εμφανίζεται τόσο στον αναπτυσσόμενο όσο και στον αναπτυγμένο κόσμο. Επισημαίνεται ότι τα εργαζόμενα παιδιά προέρχονται συνήθως από κοινωνίες στις οποίες ο οικογενειακός ιστός έχει διαρραγεί (πόλεμοι, εμφύλιες συρράξεις) ή από οικογένειες φτωχές και πολυμελείς, που δε διαθέτουν τα μέσα να συντηρήσουν όλα τα μέλη τους.

Σύμφωνα με τις επίσημες στατιστικές, 250 εκατομμύρια είναι σε όλο τον κόσμο τα παιδιά που υφίστανται οικονομι-

κής ή άλλης φύσεως εκμετάλλευση: παιδιά στην πορνεία, παιδιά σκλάβοι, στα χαράκωματα, μικροπωλητές, παιδιά που εργάζονται σε βιομηχανίες τροφίμων, πετροχημικών, ανακύκλωσης σκουπιδιών.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, και σύμφωνα με στοιχεία που έχουν παρουσιαστεί από ιδρύματα τα οποία δραστηριοποιούνται στον τομέα της προστασίας του παιδιού στη χώρα μας (π.χ. Ίδρυμα Μαραγκοπούλου) οι εργαζόμενοι ανήλικοι το 1997 ανέρχονταν σε 79.000 (παιδιά 14-19 ετών), ενώ περίπου 3.000 υπολογίζονταν τα παιδιά που είχαν πέσει θύματα εκμετάλλευσης. Ακόμη υποστηρίζεται ότι το ζή-

τημα της παιδικής εργασίας και εκμετάλλευσης διευρύνεται, καθώς η λεγόμενη «κρυφή» εργασία στη βιοτεχνία και τη γεωργία γνωρίζει σοβαρή άνθηση.

Από έρευνα της UNICEF (2000) με θέμα «Τα παιδιά των φαναριών» προκύπτει ότι 5.800 παιδιά ζούσαν και εργάζονταν το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας στους δρόμους. Τα παιδιά αυτά ήταν ηλικίας από 2 ως 15 ετών και δραστηριοποιούνταν σε όλο το Λεκανοπέδιο της Αττικής.

Κατοικούσαν σε υπόγεια, σε σκηνές, σε πρόχειρους καταυλισμούς, ακόμα και σε βαγόνια, σε εγκαταλελειμμένα αυτόκινητα κτλ., ενώ το 2% δήλωσε

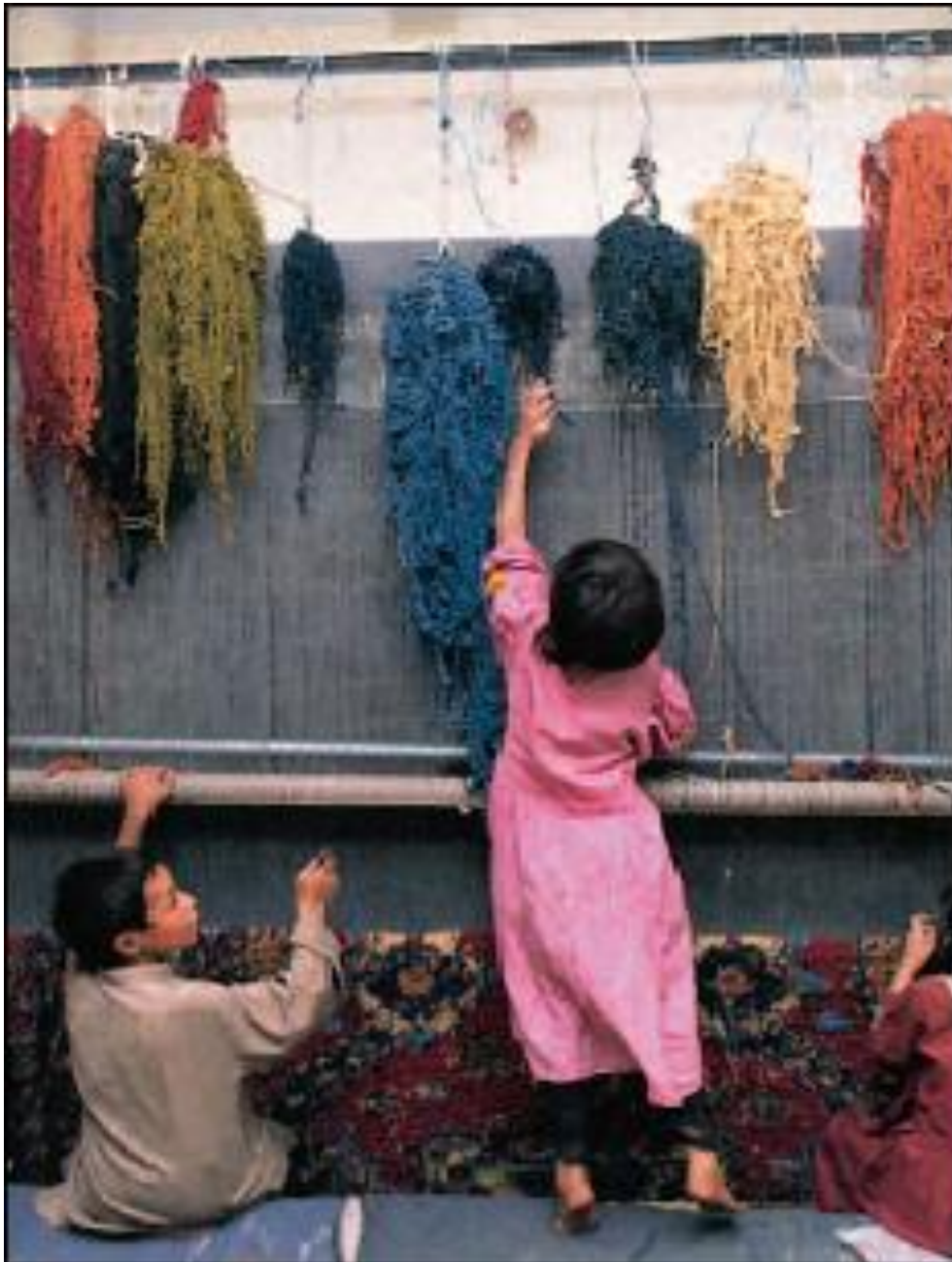
άστεγο. Στο σύνολο του δείγματος (955 παιδιά) το 61% ήταν αγόρια, το 44,1% προερχόταν από ελληνικές οικογένειες, ενώ τα υπόλοιπα ήταν παιδιά μεταναστών ή προσφύγων.

Ένα σημαντικό μέρος αυτών των παιδιών βρισκόταν στην Ελλάδα χωρίς τους γονείς τους, ενώ ελάχιστα (20%) πήγαιναν σχολείο. Πολλά παιδιά δήλωσαν ότι «εργοδότης» τους δεν είναι κάποιος από τους γονείς τους. Τους επιβάλλονταν τιμωρίες, αν δεν ήθελαν να πάνε για δουλειά ή έκαναν μικρή είσπραξη. Είναι χαρακτηριστικό ότι πολλά παιδιά δήλωσαν ως τιμωρίες, εκτός από το ξύλο, το ότι δεν τους έδιναν φαγητό ή ότι τα απειλού-

**σαν να τα διώξουν από το μέρος όπου διέμεναν...»
(UNICEF-ALCO, 2000).**

Στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας η εκμετάλλευση των παιδιών αποτελεί προσβολή για τον αναπτυγμένο κόσμο. Η απορία της μικρής Ρίνας «αν δε δουλέψω, πώς θα ζήσω;» θέτει το θέμα της αντιμετώπισης των ανισοτήτων και της φτώχειας στη βάση της ανάπτυξης της παγκόσμιας κοινωνίας. Δεν μπορεί να νοηθεί ανάπτυξη στο σύγχρονο κόσμο, όταν οι ανισότητες ανάμεσα στα κράτη και στα άτομα μεγεθύνονται. Οι ανισότητες αυτές προκαλούν τον αποκλεισμό των ατόμων από βασικά αγαθά, όπως είναι η πρό-

**σβαση στις υπηρεσίες υγείας,
εκπαίδευσης και πολιτισμού.**

**Εικ.6.11 Παιδιά εργαζόμενα
στην ταπητουργία (UNICEF
Annual Report, 2003).**

Η κατάσταση των παιδιών στον κόσμο (φτώχεια, πόλεμος, AIDS)

640.000.000 παιδιά δεν έχουν ικανοποιητική στέγαση.

500.000.000 παιδιά δεν έχουν πρόσβαση σε εγκαταστάσεις υγιεινής.

400.000.000 παιδιά δεν έχουν πρόσβαση σε πόσιμο νερό.

300.000.000 παιδιά στερούνται την πληροφόρηση.

270.000.000 παιδιά δεν έχουν πρόσβαση σε βασικές υπηρεσίες υγείας

90.000.000 παιδιά στερούνται το φαγητό σε μεγάλο βαθμό.

www.unicef.gr/reports.sowcr2005.php

**Το σύγχρονο δουλεμπόριο
Παιδιά από την Αφρική, την
Κίνα και τις Ινδίες, με παγί-
δα τη μόρφωση έρχονται
στη Βρετανία όπου τα χρη-
σιμοποιούν ως δούλους**

**«Η ανθρώπινη εκμετάλλευση
έχει πολλές μορφές...Βρετανι-
κές εφημερίδες αποκάλυψαν
προσφάτως τις ανησυχητικές
διαστάσεις του δουλεμπορίου
παιδιών από αφρικανικές χώ-
ρες τα οποία προωθούνται,
κυριολεκτικά ως σκλάβοι, σε
πλούσια σπίτια. Τα θύματα εί-**

ναι κυρίως κορίτσια από χώρες της Δυτικής Αφρικής, που ξεκινούν με την ελπίδα μιας καλής μόρφωσης στην Ευρώπη, για να καταλήξουν να υπηρετούν πλούσιες οικογένειες χωρίς αμοιβή. Πιστεύεται ότι ένα σημαντικό ποσοστό των περίπου 10.000 παιδιών από τη Δυτική Αφρική που φτάνουν στη Βρετανία, για να ζήσουν υποτίθεται με θετές οικογένειες, προορίζονται στην πραγματικότητα για λαθραία οικιακή εργασία... Οι σπείρες που τα στρατολογούν λένε συνήθως στους γονείς ότι θα τα πάνε στην Ευρώπη για να μορφωθούν με αντάλλαγμα μια μικρή βοήθεια στο σπίτι

όπου θα ζουν. Κατά τον ίδιο τρόπο φτάνουν και παιδιά από την Κίνα και το Βιετνάμ, που καταλήγουν δούλοι σε παράνομες βιοτεχνίες και εστιατόρια. Σύμφωνα με εκτιμήσεις ορισμένων ανθρωπιστικών οργανώσεων, η πρόωθηση για οικιακή υπηρεσία λαμβάνει ακόμη μεγαλύτερες διαστάσεις από την παιδική πορνεία... θορυβημένοι από την έκταση του φαινομένου οι αρμόδιοι υπουργοί ετοιμάζονται, κατόπιν υποδείξεως της UNICEF, να κλείσουν ένα παραθυράκι του νόμου που αξιοποιούν οι σύγχρονοι δουλέμποροι. Όπως προειδοποιεί η οργάνωση σε έκθεσή της

**για τη διακίνηση παιδιών...ε-
νώ η βρετανική κυβέρνηση
ανάγει την παράνομη εισα-
γωγή παιδιών στη χώρα με
σκοπό την πορνεία σε αδίκη-
μα, που επισείει ποινή 14-
ετούς κάθειρξης, δεν έχουν
κάποιο όπλο εναντίον των
συμμοριών που εμπορεύο-
νται παιδιά για καταναγκασ-
τική εργασία μη σεξουαλι-
κής φύσεως...»
(Ελευθεροτυπία, 28 Ιουνίου
2003).**

Αν δε δουλέψω, πώς θα ζήσω;

Όνομα: Ρίνα

**Τόπος κατοικίας: Πρακάς
Ναγκάρ, μια παραγκούπολη
στην Ανατολική Ινδία**

Επάγγελμα: σπάει πέτρες

Ηλικία: πέντε ετών

«"Μου αρέσει..."», ψιθυρίζει ντροπαλά, χωρίς να σταματήσει τη δουλειά της. Η πέτρα στις όχθες του ποταμού Μαχαράντα μετατρέπεται μέσα σε λίγα δευτερόλεπτα σε χαλίκια. Έξι μέρες την εβδομάδα, ατελείωτες ώρες κάθε μέρα. Με την ίδια βρόμικη και σχισμένη φούστα, το ίδιο βρόμικο και σχισμένο

μπλουζάκι. "Θα ήθελα όμως να πηγαίνω στο σχολείο", λέει. Ολόγουρά της, οκλαδόν επάνω στον ίδιο σωρό από πέτρες, κάτω από μαύρες ομπρέλες που κρύβουν τον ήλιο, αλλά εντείνουν τη ζέστη, βρίσκονται δεκάδες ακόμα παιδιά. "Αν δε δουλέψω, πώς θα κερδίσω χρήματα για να ζήσω;" ρωτά η δεκάχρονη Μίνα, σπάζοντας ταυτόχρονα πέτρες μαζί με τον αδελφό της, τον Ρατζές, που νομίζει ότι είναι έξι ετών, αλλά φαίνεται μεγαλύτερος- κανείς εδώ δε γνωρίζει πραγματικά πότε γεννήθηκε. ...Λατομεία, ορυχεία και εργοστάσια: αυτές είναι οι "δημοφιλέστερες" εργασίες για

τα παιδιά ενός κατώτερου θεού. Στο Σιλιγκούρι όμως, στη στενή λωρίδα γης ανάμεσα στο Νεπάλ και το Μπανγκλαντές, η οποία συνδέει τα απομονωμένα βορειοανατολικά κρατίδια με την υπόλοιπη Ινδία, πιο εύκολα βρίσκει κανείς παιδιά να εργάζονται στις όχθες του ποταμού, σπάζοντας πέτρες για να χρησιμοποιηθούν τα χαλίκια ως οικοδομικό υλικό ή μαζεύοντας άμμο με τον ίδιο σκοπό, παρά ενηλίκους. Αμείβονται ανάλογα με το φορτίο.

Για ένα φορτίο πέντε τόνων παίρνουν 700 ρουπίες δηλαδή περίπου 12 ευρώ. Η Ρίνα και οι γονείς της χρειάζονται περίπου τέσσερις εβδομάδες

για ένα τέτοιο ποσό. Ζουν μαζί με τα δύο άλλα παιδιά της οικογένειας, τη δώδεκα μηνών Πριγιάνκα και τον τριών ετών Βικράμ, σε μια καλύβα από μπαμπού και για βραδινό τρώνε μόνο ρύζι ή ψωμί που φτιάχνουν οι ίδιοι. Τις μέρες της πληρωμής υπάρχει, αν είναι τυχεροί, και κρέας. Τις περισσότερες μέρες δεν υπάρχουν ούτε καν λαχανικά. "Είμαστε φτωχοί, πώς να αγοράσουμε λαχανικά;" ρωτά η Λίλα, η 25χρονη μητέρα της Ρίνα. Τα μελαγχολικά της μάτια γίνονται ακόμη πιο μελαγχολικά, όταν σκέφτεται το μέλλον. Ο τρίχρονος Βικράμ "προπονείται" ήδη για τη δουλειά που

θα πιάσει σε έναν χρόνο. Το μοναδικό του παιχνίδι, άλλωστε, είναι ένα μικρό σφυρί...» (Τα Νέα, 6/9/2004).

6.3. Αντιμετώπιση των ανισοτήτων, της φτώχειας και της ανεργίας

Μπορούν πράγματι να αντιμετωπιστούν οι κοινωνικές ανισότητες, τόσο συλλογικά όσο και ατομικά; Υπάρχουν διαφορετικές θεωρήσεις βάσει των οποίων μπορεί να δοθεί απάντηση στο ερώτημα αυτό.

Γενικά, η αντιμετώπιση των ανισοτήτων εξαρτάται από τη φύση του κοινωνικο-οικονομι-

**κού συστήματος και των κα-
τευθύνσεών του (π.χ. μείωση
ή αύξηση της ανεργίας, ύπαρ-
ξη ή ανυπαρξία κοινωνικού
κράτους κ.ά.). Όσον αφορά τις
χώρες με ελεύθερη οικονομία,
έμφαση δίνεται στο ρόλο που
μπορούν να διαδραματίσουν
τα άτομα, ώστε με την ενεργο-
ποίησή τους να βελτιώσουν
τις συνθήκες της ζωής τους. Α-
ντίθετα, στις κεντρικά σχεδια-
σμένες οικονομίες το βάρος
για την αντιμετώπιση των κοι-
νωνικών ανισοτήτων πέφτει
στο κράτος. Επιπλέον, η δρά-
ση των συνδικαλιστικών φορέ-
ων (συνδικάτα) είναι σημαντι-
κή στο θέμα της διεκδίκησης
αιτημάτων που αφορούν την
ανακατανομή του παραγόμε-**

νου πλούτου (π.χ. αιτήματα για αύξηση μισθών, για μείωση εργάσιμου χρόνου κ.ά.).

Επομένως οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες αντιμετωπίζονται με διαφορετικό τρόπο σε κάθε ιστορική περίοδο και σε κάθε κοινωνία. Το «κοινωνικό κράτος» αναφέρεται για πρώτη φορά στο Γερμανικό Σύνταγμα (1949), το οποίο και καθιερώνει τα κοινωνικά δικαιώματα (υγεία, εργασία, ασφάλιση κτλ.) και οδηγεί σε μια πολιτική παροχών προς τα οικονομικά ασθενέστερα στρώματα. Η δημιουργία συνεπώς του κοινωνικού κράτους (κράτους πρόνοιας) της συλλογικής δηλαδή αντιμετώπισης των ανισοτήτων,

προσβλέπει σε μια ανακατανομή του πλούτου.

Η ανακατανομή του πλούτου σε μια κοινωνία επιτυγχάνεται με διάφορα μέτρα όπως:

- την πολιτική μισθών (συλλογικές συμβάσεις εργασίας, οικογενειακά επιδόματα κ.ά.),**
- τη φορολογική πολιτική με στόχο τη μείωση της επιβάρυνσης στους οικονομικά ασθενέστερους (π.χ. μείωση φόρων για τις πολυμελείς οικογένειες, μείωση αναλογίας έμμεσων-άμεσων φόρων),**
- την κοινωνική ασφάλιση (ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, συνταξιοδότηση, επιδόματα σε άτομα με ειδικές ανάγκες κ.ά.),**
- την πρόσβαση σε κοινωνι-**

κές υπηρεσίες (π.χ. συμβουλευτική),

• την πρόσβαση σε αγαθά πολιτισμού (π.χ. κοινωνικός τουρισμός, ελεύθερη είσοδος σε μουσεία, εκδηλώσεις κ.ά.).

Μετά την οικονομική κρίση του 1980 ξεκινά ένας διάλογος στην Ευρώπη για τη μείωση της συμβολής και τη συρρίκνωση του κοινωνικού κράτους. Η συζήτηση αυτή συνεχίζεται έως σήμερα και έχει ως αποτέλεσμα τον επαναπροσδιορισμό της πολιτικής που αφορά τους μισθούς, τη φορολογία, την κοινωνική ασφάλιση κ.ά.

Η αντιμετώπιση της ανεργίας αποτελεί κομβικό σημείο στην πολιτική κάθε κράτους. Ο στό-

χος βέβαια δεν είναι άλλος από τη μείωση της ανεργίας, η οποία αμβλύνει, με τη σειρά της, τις ανισότητες και τη φτώχεια. Για το λόγο αυτό διατυπώνονται προτάσεις όπως η μερική απασχόληση ή η πρόωγη συνταξιοδότηση εργαζομένων ή, αντίθετα, η αύξηση των ορίων ηλικίας για συνταξιοδότηση κ.ά.

Στο ίδιο πλαίσιο εντάσσεται και η ευελιξία στην εργασία, η οποία ορίζεται ως η συνεχής μετακίνηση του εργαζόμενου σε διαφορετικές εργασιακές θέσεις. Αυτό σημαίνει ότι πολλοί εργαζόμενοι στη διάρκεια της επαγγελματικής ζωής τους θα αλλάξουν παραπάνω από μία φορά θέση εργασίας. Τα

συναισθήματα ωστόσο που συνοδεύουν τον εργαζόμενο εξαιτίας αυτών των αλλαγών είναι η αβεβαιότητα και η ανασφάλεια. Τέτοια μέτρα εξάλλου θα πρέπει να συνοδεύονται και από την προσπάθεια ανάπτυξης της οικονομίας και τόνωσης των επενδύσεων, τα οποία με τη σειρά τους θα δώσουν νέες θέσεις εργασίας.

Σύμφωνα με κάποιες θεωρήσεις, μέτρα για την αντιμετώπιση των ανισοτήτων και της ανεργίας μπορούν να ληφθούν και από το ίδιο το άτομο. Το άτομο είναι δυνατόν να ενεργοποιηθεί και να συμβάλει αποφασιστικά στη βελτίωση της προσωπικής του πορείας μέσω της εκπαίδευσης, της επα-

νακατάρτισης και της απόκτησης άλλων τυπικών προσόντων.

Συγκεφαλαιώνοντας, η εξάλειψη της φτώχειας και των ανισοτήτων θέτει το ζήτημα της κοινωνικής δικαιοσύνης που, ως ιδεώδες, θεμελιώνεται στην αρχή της δίκαιης ανακατανομής των υλικών και συμβολικών πηγών πλούτου (π.χ. εισοδημάτων, αγαθών, υπηρεσιών, παιδείας, υγείας κτλ.).

Εικ.6.12 Η πρόσβαση στις υπηρεσίες είναι προϋπόθεση για την αντιμετώπιση των ανισοτήτων (Φωτογραφικό αρχείο Ε. Κουμάνταρη

Εικ.6.13 Σχολείο Δεύτερης Ευκαιρίας: ενήλικοι μαθητές μέσα στην τάξη (Ιστορία του νέου Ελληνισμού, 1770-2000, τόμος 10ος, τεύχος 12ο , εκδ. Ελληνικά Γράμματα).

Ερωτήσεις

1. Να συγκρίνετε τις αντιλήψεις που υπήρχαν για την εργασία στην Αρχαία Αθήνα, τη Ρώμη και το Μεσαίωνα. Να εντάξετε τις αντιλήψεις αυτές σε συγκεκριμένα κοινωνικά πλαίσια από το κεφάλαιο 2.
2. Ποιες είναι οι αιτίες διαφοροποίησης της εργασίας κατά την περίοδο της βιομηχανικής επανάστασης;
3. Να βρείτε τα άρθρα του Συντάγματος τα σχετικά με την εργασία (από το βιβλίο της Β' Λυκείου: Εισαγωγή στο δίκαιο και τους πολιτικούς θεσμούς, και να τα συγκρίνετε με το άρθρο 23

του παραθέματος από την Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (σελ.109).Τι παρατηρείτε;

- 4. Πώς ορίζεται ο καταμερισμός εργασίας; Να κατ'αγράψετε τον καταμερισμό εργασίας που υπάρχει στο σπίτι σας.**
- 5. Να συγκρίνετε το φορντικό και το τειλορικό σύστημα οργάνωσης της εργασίας. Πού συγκλίνουν και πού διαφοροποιούνται;**
- 6. Πότε και πώς αμφισβητήθηκαν οι απόψεις του Τέιλορ και του Φορντ;**
- 7. Ποιες είναι οι αιτίες που δημιούργησαν τις σύγχρονες μορφές απασχόλησης;**

- 8. Πιστεύετε ότι η εργασία και η ανεργία είναι μετρήσιμα μεγέθη;**
- 9. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά των εργασιακών σχέσεων στην Ελλάδα;**
- 10. Να αναφέρετε κοινωνικές ομάδες που θεωρείτε ότι πλήττονται περισσότερο από την ανεργία στην Ελλάδα.**
- 11. Πώς ορίζεται η κοινωνική διαστρωμάτωση;**
- 12. Ποιος είναι ο ορισμός των κοινωνικών τάξεων;**
- 13. Να συγκρίνετε τις θεωρίες του Μαρξ και του Βέμπερ για τις κοινωνικές τάξεις.**
- 14. Μπορούμε να κατατάξουμε έναν άνθρωπο σε μια**

- κοινωνική τάξη μόνο από την εμφάνισή του;**
- 15. Πώς ορίζονται από την κοινωνιολογία οι κοινωνικές ανισότητες;**
- 16. Υπάρχει ένα και μοναδικό κριτήριο για τη φτώχεια;**
- 17. Τι είναι απόλυτη και τι σχετική φτώχεια;**
- 18. Ποιες είναι οι σημαντικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις για τη φτώχεια;**
- 19. Ποια είναι η σχέση της φτώχειας με την υγεία;**
- 20. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του κράτους πρόνοιας και τι συμβαίνει σήμερα με τις κοινωνικές παροχές;**

- 21. Γιατί υπάρχουν στον κόσμο που εργάζονται;**
- 22. Πώς μπορεί να συμβάλει το άτομο στην αντιμετώπιση της ανεργίας; Να δώσετε παραδείγματα.**

7. ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

- Κοινωνίες με ή χωρίς κρατική οργάνωση
- Μορφές εξουσίας: παραδοσιακή, χαρισματική, ορθολογική εξουσία
- Συγκρότηση έθνους-κράτους και συστήματα διακυβέρνησης
- Μορφές υπερκρατικής εξουσίας
- Οι κοινωνικές βάσεις και τα μοντέλα της εξουσίας
- Πολιτική συμπεριφορά και κοινωνικοί παράγοντες
- Πολιτική αλλοτρίωση: αίτια και αντιμετώπιση

Εισαγωγή

Η κοινωνιολογία, η ιστορία, αλλά και η κοινωνική ανθρωπολογία έχουν συμβάλει με τις μελέτες τους στη διατύπωση συμπερασμάτων σχετικά με την πολιτική οργάνωση, την ύπαρξη ή την ανυπαρξία σύνθετων κρατικών δομών, συστημάτων διακυβέρνησης, γραφειοκρατίας κ.ά. σε διάφορες κοινωνίες του παρελθόντος ή του παρόντος.

7.1. Κοινωνίες με ή χωρίς κρατική οργάνωση - Θεωρητική προσέγγιση

Στις κοινωνίες χωρίς κρατική οργάνωση υπήρχε ένας αρχηγός, οι αρμοδιότητες του οποίου εξαντλούνταν στην επίλυση των διαφορών ανάμεσα στα μέλη της φυλής ή ανάμεσα στις οικογένειες. Ο αρχηγός δε διέθετε κανένα μέσο επιβολής της τάξης (π.χ. το αντίστοιχο μιας σημερινής αστυνομίας). Το μόνο που διέθετε ήταν το γόητρο, το οποίο του αναγνώριζε η κοινότητα, προκειμένου να διατηρήσει τη συνοχή ανάμεσα στα μέλη της φυλής του. Ο αρχηγός της φυλής, για να εκπληρώσει το ρόλο του ειρη-

νοποιοού, χρησιμοποιούσε τον προφορικό λόγο (εντολές). Το ερώτημα ωστόσο που προκύπτει είναι: ο αρχηγός είχε δύναμη ή εξουσία;

Όσοι μελετούν τις πολιτικές μορφές οργάνωσης της κοινωνίας, όταν αναφέρονται στην έννοια της δύναμης, τη διακρίνουν από την εξουσία. Η δύναμη αποτελεί στοιχείο όλων των κοινωνικών σχέσεων και προσδιορίζεται ως η ικανότητα των ατόμων ή των ομάδων να επιβάλουν τη θέλησή τους ή να εκφράσουν τα συμφέροντά τους (να διαμαρτυρηθούν, να ασκήσουν πίεση εκεί που πρέπει, να κηρύξουν απεργία κ.ά.). Η εξουσία, αντίθετα, ορίζεται ως η νόμιμη χρήση της

βίας (συνήθως από μέρους του κράτους).

Ο Βέμπερ όρισε τη δύναμη ως την ικανότητα άσκησης ελέγχου της συμπεριφοράς. Υπάρχουν άνθρωποι που μπορούν να παρακινούν τα πλήθη, να επηρεάζουν ή και να αλλάζουν τις απόψεις των ακροατών τους, να «δίνουν ταυτότητα» σε ένα κοινωνικά ανομοιογενές πλήθος, άνθρωποι δηλαδή που είναι προσωπικότητες με μεγάλη επιρροή.

Ένα άλλο είδος δύναμης κατά το Γερμανό κοινωνιολόγο είναι η κοινωνική επιβολή ή η εξουσία. Η εξουσία απαιτεί τη χρήση βίας (καταναγκασμού) ή την απειλή χρήσης βίας για την άσκηση ελέγχου.

Βέβαια, στις οργανωμένες κοινωνίες δυτικού τύπου στις οποίες ζούμε η χρήση φυσικής βίας από ιδιώτη ή ακόμη από οργανωμένη ομάδα είναι παράνομη. Η μόνη αρχή που νομιμοποιείται να ασκήσει βία είναι η κεντρική πολιτική αρχή και οι μηχανισμοί της, στους οποίους εμπιστεύεται το δικαίωμα αυτό. Αυτή η κεντρική πολιτική αρχή είναι το κράτος, που κατέχει, σύμφωνα με τον Βέμπερ, το μονοπώλιο της ένομης βίας. Έτσι, ορίζει το κράτος ως την «κοινότητα των ανθρώπων η οποία αξιώνει (αποτελεσματικά) το μονοπώλιο στη χρήση της νόμιμης φυσικής βίας μέσα σε ένα ορισμένο έδαφος» (M. Weber, 1996: 45).

Η δημιουργία του κράτους είναι μια διαδικασία συνεχούς ορθολογικοποίησης, της οποίας τα χαρακτηριστικά κατά τον Βέμπερ είναι τα εξής:

- συγκρότηση ενός σώματος μόνιμων και ειδικών υπαλλήλων (γραφειοκρατία),**
- ορισμός μόνιμων διαδικασιών διαχείρισης και ελέγχου,**
- προσδιορισμός μιας εμφανούς ιεραρχίας αρμοδιοτήτων.**

Ο Α. Κοντ θεωρεί ότι το κράτος είναι αποτέλεσμα της αύξησης του μεγέθους των κοινωνιών και κατά συνέπεια της πολυπλοκότητάς τους (όσο πιο μεγάλες πληθυσμιακά είναι οι κοινωνίες τόσο μεγαλύτερη ανάγκη έχουν από σύνθετες δομές διοίκησης). Ο Μαρξ

αποδίδει τη γένεση του κράτους στη διαφοροποίηση της κοινωνίας, δηλαδή στο διαχωρισμό αυτών που κατέχουν τα μέσα παραγωγής και ιδιοποιούνται το κέρδος από αυτούς που το μόνο που κατέχουν είναι η δύναμη της εργασίας τους. Έτσι το κράτος, σύμφωνα με τον Μαρξ, υπηρετεί τους οικονομικά κυρίαρχους, όποια και αν είναι η μορφή διακυβέρνησής του (δημοκρατία, μοναρχία κτλ.).

**Εικ.7.1 «Ο Καθιστός Ταύρος»
(«Sitting Bull»), 1831-1890:αρχηγός της φυλής των Ινδιάνων Σιου**

www.soc.gr/indians/chiefs/sb.jpg

Πίνακας 7.1. Χαρακτηριστικά των κοινωνιών με ή χωρίς κρατική δομή

Κοινωνία χωρίς κρατική δομή	Κοινωνία με κρατική δομή
Άτυποι μηχανισμοί διακυβέρνησης	Πολιτικοί μηχανισμοί ή κυβερνητικοί θεσμοί που διαφοροποιούνται από άλλες οργανώσεις
Κοινωνία με ασαφή εδαφικά όρια	Η εξουσία ασκείται σε συγκεκριμένο πληθυσμό και συγκεκριμένη

	επικράτεια
Οι διαφωνίες και οι αποφάσεις ρυθμίζονται από οικογενειακές ή συγγενικές ομάδες ή, σε μεγαλύτερες φυλετικές δομές, από έναν αρχηγό με την υποστήριξη ενός συμβουλίου	Νομικό σύστημα που υποστηρίζεται από τη δυνατότητά του να χρησιμοποιεί έννομη βία
Οι σχέσεις και οι συ-	Τα θεσμικά όργανα της

ναλλαγές καθορίζονται σε σημαντικό βαθμό από τα έθιμα

κυβέρνησης (π.χ. υπουργικό συμβούλιο, δημόσια διοίκηση και στρατός) καθορίζονται από το Σύνταγμα

Πηγή: S. Hall, B. Gieben (2003:117)

«..όπως επισήμανε ο Βέμπερ το κύρος του κράτους είναι τεράστιο. Από όλες τις κοινότητες είναι η μόνη στην οποία παρέχεται στις μέρες μας η νόμιμη εξουσία πάνω στη ζωή, το θάνατο και την ελευθερία... Σε περίοδο ειρήνης είναι ο σημαντικότερος οικονομικός επιχειρηματίας και ο ισχυρότερος ιθύνων για να επιβάλλει φόρους στους πολίτες. Σε περίοδο πολέμου έχει την απεριόριστη κατοχή όλων των οικονομικών αγαθών στα οποία έχει πρόσβαση...» (Christian de Montibert, 2000:110) .

«..το κράτος οικοδομείται πάνω σε ένα αίσθημα συντροφικότητας. Τι είναι αυτό το αίσθημα; ...είναι ένα συλλογικό αίσθημα ενότητας, που κάνει αυτούς που κατακλύζονται από αυτό να νιώθουν ότι είναι φίλοι και συγγενείς. Αυτό το αίσθημα είναι διττό. Είναι η συνείδηση ότι ανήκει κανείς στο ίδιο είδος, η οποία αφενός δένει δυνατά μεταξύ τους όσους την έχουν ώστε υπερισχύει όλων των διαφορών που προκύπτουν από τις οικονομικές συγκρούσεις ή τις κοινωνικές διαβαθμίσεις, και αφετέρου τους χωρίζει από όσους δεν ανήκουν στο ίδιο "είδος". Είναι η επιθυμία να μην ανήκει κανείς σε άλλη ο-

μάδα. Η ύπαρξη αυτού του αισθήματος συντροφικότητας είναι το θεμέλιο ενός σταθερού δημοκρατικού κράτους» (C. Geertz, 2003: 257).

7.1.1 Μορφές εξουσίας

Η κοινωνιολογία ασχολήθηκε εκτενώς με τις έννοιες της πολιτικής κυριαρχίας, του ανταγωνισμού και της εξουσίας, καθώς και με τους τρόπους λειτουργίας μιας δημοκρατίας.

Ο Βέμπερ συνέβαλε σημαντικά στην προσέγγιση του δημοκρατικού πολιτεύματος. Βέβαια πολλοί του άσκησαν κριτική, για το λόγο ότι τοποθέτησε στο επίκεντρο της πολιτικής τις έννοιες του ανταγωνισμού,

της επιβολής και προπάντων του αγώνα. «Πολιτική σημαίνει αγώνας», ισχυρίστηκε. Το γεγονός ότι μπορεί να αποκλείονται από αυτό τον αγώνα ικανοί υποψήφιοι (οι οποίοι δεν έχουν επιρροή στο κοινό ή στα Μ.Μ.Ε.) δεν ερευνάται επαρκώς από τον Βέμπερ. Ωστόσο, η κριτική αυτή δεν αφαιρεί τίποτα από το κύρος του Γερμανού κοινωνιολόγου, το αντίθετο θα λέγαμε. Η συζήτηση συνεχίζεται, και αυτός είναι στο επίκεντρό της.

Κατά τον Βέμπερ υπάρχουν τρεις τύποι (νομιμοποίησης της) εξουσίας:

α. Η παραδοσιακή εξουσία. Υπάρχουν κοινωνίες (π.χ. φυλετικές) στις οποίες ο αρχηγός

δεν εκλέγεται. Η νομιμότητά του προέρχεται από το εθιμικό δίκαιο (δηλαδή από τις συνήθειες και τις παραδόσεις που περνούν από τη μια γενιά στην άλλη). Αυτό το είδος της παραδοσιακής εξουσίας που ενσαρκώνεται στο πρόσωπο του πατέρα-αρχηγού, μπορεί να το συναντήσει κανείς στις εκτεταμένες οικογένειες της αγροτικής κοινωνίας.

Κατά το παρελθόν (18ο αιώνα) οι βασιλείς κυβερνούσαν «ελέω Θεού», ενώ η μεταβίβαση της εξουσίας γινόταν συνήθως ειρηνικά, αφού κανείς δεν μπορούσε να τη διεκδικήσει: οι μόνοι που μπορούσαν να είναι οι επόμενοι άρχοντες ήταν οι απόγονοι του βασιλιά. Σήμε-

ρα στην Ευρώπη (Αγγλία, Ισπανία, Βέλγιο κτλ.) οι βασιλείς δεν ασκούν πραγματική εξουσία. Αντίθετα, σε κάποιες άλλες χώρες (π.χ. Ιορδανία, Μαρόκο) οι βασιλείς έχουν ουσιαστικές αρμοδιότητες.

Ο τύπος της παραδοσιακής εξουσίας παρέχει περισσότερη σταθερότητα από αυτόν της χαρισματικής εξουσίας.

β. Η χαρισματική εξουσία. Αυτή η εξουσία βασίζεται σε μια εξαιρετική προσωπικότητα που διαθέτει το «χάρισμα», τον ηρωισμό ή τις ηγετικές ικανότητες. Η χαρισματική εξουσία υπάρχει στη δύναμη «...της συναισθηματικής αφοσίωσης στο πρόσωπο του κυρίου και τα χαρίσματά του, ιδιαίτερα

στις υπερφυσικές του ικανότητες...τον ηρωισμό του, τη δύναμη του πνεύματος ή του λόγου του...» (M. G. Schmidt, 2000:211).

Χαρακτηριστικός τύπος ηγέτη αυτής της μορφής εξουσίας είναι ο προφήτης, ο ήρωας πολέμου, ο δημαγωγός. Η χαρισματική εξουσία ασκείται από ένα πρόσωπο, και είναι πολύ δύσκολο να τη μεταβιβάσει σε κάποιο άλλο. Θεμελιώνεται αποκλειστικά στην εμπιστοσύνη της κοινωνίας, που αναγνωρίζει κάποιον ως χαρισματικό ηγέτη, και στη συνεχή «επιβεβαίωση» του χαρίσματος αυτού, της ικανότητας του ηγέτη δηλαδή να καθοδηγεί και να πείθει τους «οπαδούς»

του. Από τη στιγμή που δεν επιβεβαιώνεται το χάρισμα, η εξουσία του ηγέτη καταρρέει. Για τα μοντέρνα έθνη-κράτη μια χαρισματική προσωπικότητα από μόνη της δεν παρέχει μια σταθερή βάση δύναμης. Παραδείγματα χαρισματικών ηγετών είναι ο Τζον Φ. Κένεντυ, ο Μάρτιν Λούθερ Κινγκ, ο Νέλσον Μαντέλα, ο Φιντέλ Κάστρο κ.ά.

γ. Η ορθολογική εξουσία. Η εξουσία αυτή στηρίζεται στη «νομιμότητα» των θεσμοθετημένων και από κοινού συμφωνημένων νομικών ρυθμίσεων, από τις οποίες αντλούν την εξουσία όσοι την ασκούν. Σε αυτό τον τύπο διακυβέρνησης η δύναμη βρίσκεται περισσό-

τερο στα «γραφεία» παρά στα πρόσωπα που τα στελεχώνουν (τους γραφειοκράτες). Αυτό συμβαίνει διότι όσοι κατέχουν μια θέση στα κυβερνητικά γραφεία αναμένεται να λειτουργούν στη βάση συγκεκριμένων νόμων, κανόνων και ρόλων. Όταν, για παράδειγμα, εκλέγεται νέος πρόεδρος της δημοκρατίας, ο απερχόμενος πρόεδρος γίνεται ιδιώτης και χάνει τα όποια προνόμια του. Η άσκηση των καθηκόντων κάθε ρόλου γίνεται εντός των νόμιμων ορίων, και δε συγχωρείται κατάχρηση εξουσίας. Αρκετοί πρόεδροι, πρωθυπουργοί, εκπρόσωποι του κοινοβουλίου σε διάφορες χώρες έχασαν τη θέση τους λόγω υ-

πέρβασης των ορίων της νομιμότητας.

Τύποι παραδοσιακής εξουσίας (Οι φωτογραφίες είναι ευγενική προσφορά των πρεσβειών της Ισπανίας και της Ιορδανίας).

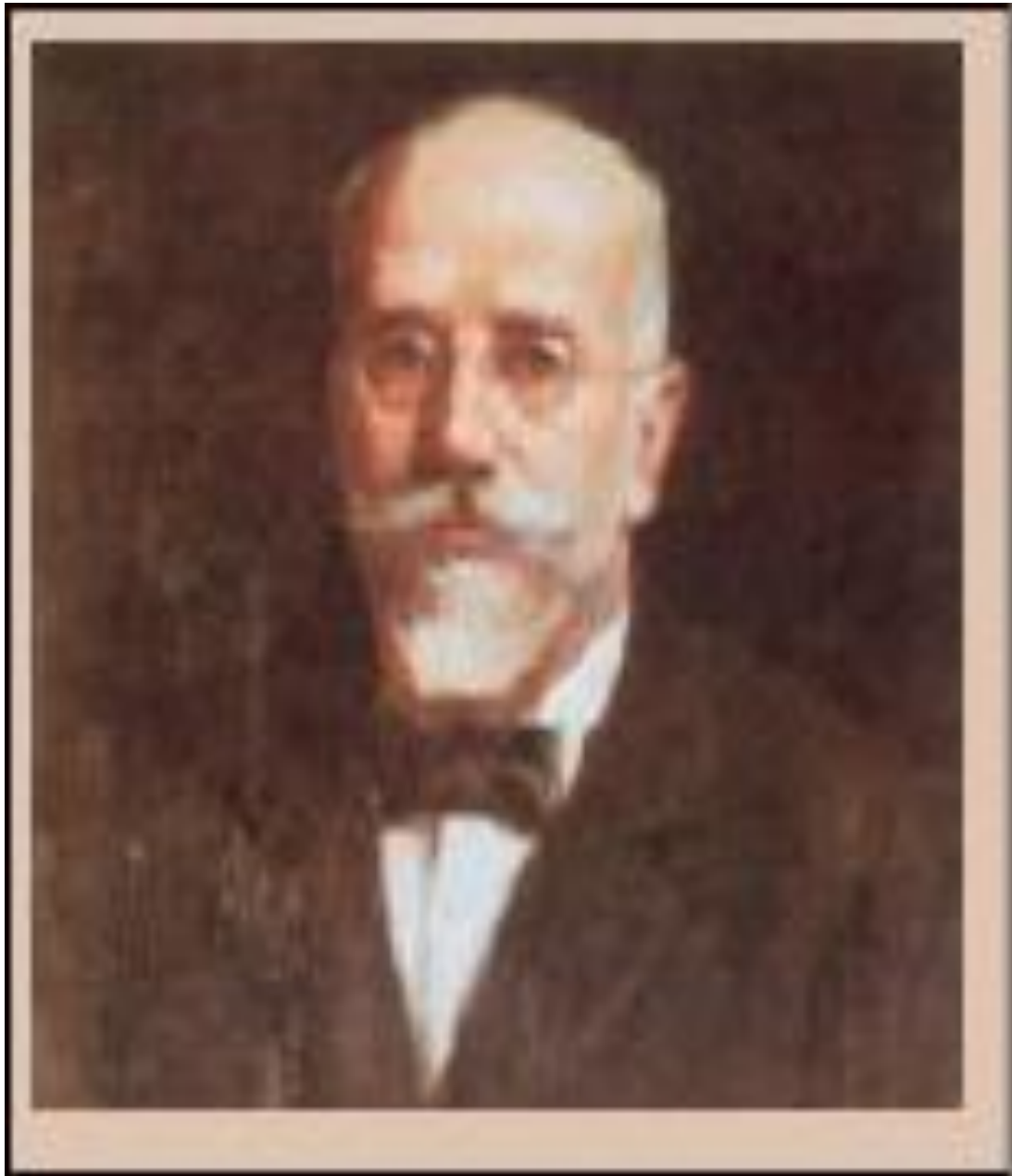

Εικ.7.2α Χουάν Κάρλος (Juan Carlos), Βασιλιάς της Ισπανίας.

Εικ.7.2β Αμπντάλα ΙΙ (Abdullah II bin Al-Hussein), Βασιλιάς του Χασεμιτικού Βασιλείου της Ιορδανίας.

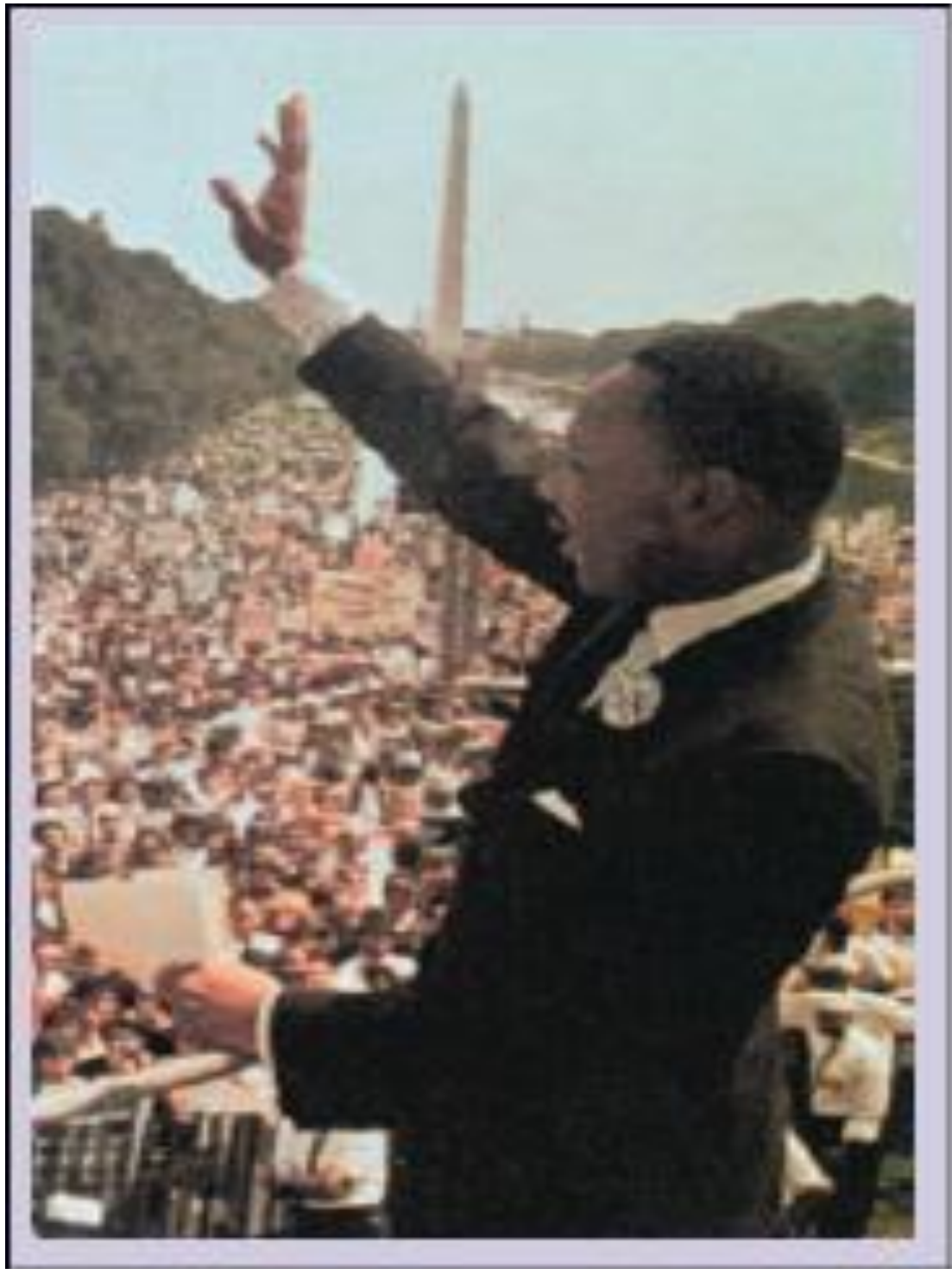
Χαρισματικοί ηγέτες

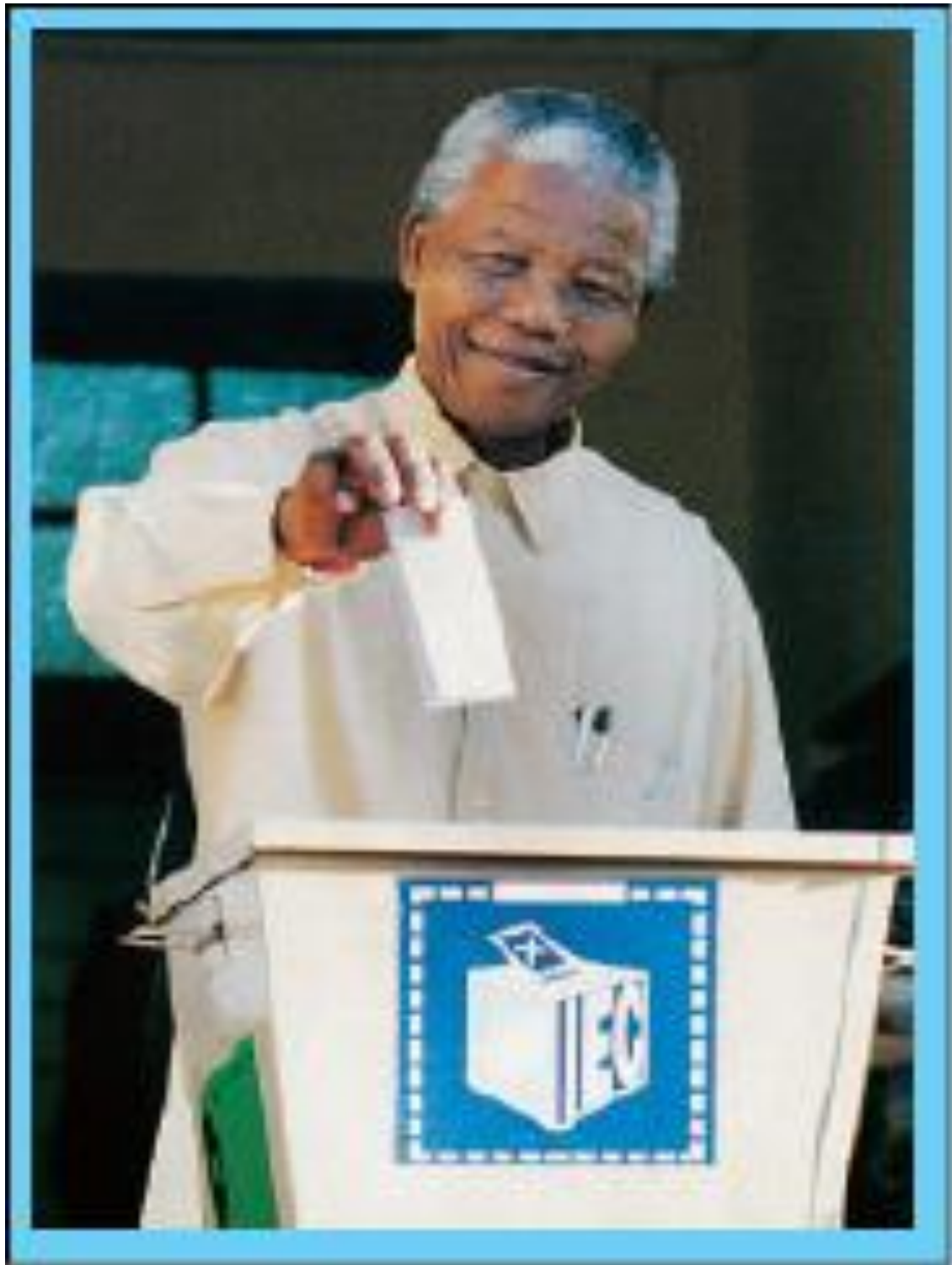
Εικ.7.3^α Ε. Βενιζέλος, (Εγκυκλοπαίδεια Grand Larousse, Ενότητα Ι: Άνθρωπος-Κοινωνία, 1996).

Εικ.7.3β Φ. Κάστρο (J. L. Shepard & R. W. Greene, Sociology and You, National Textbook Co. 2001).

Εικ.7.3γ Μ.Λ. Κινγκ («Οι πρωταγωνιστές», Το Βήμα, 16-6-1992).

Εικ.7.3δ Ν. Μαντέλα (Πώς συνδέει τον κόσμο η Ε.Ε, Ευρωπαϊκές Κοινότητες, 1998).

Τύποι ορθολογικής εξουσίας

Εικ.7.4α 'Ιντιρα Γκάντι, π.
Πρωθυπουργός της Ινδίας
(Παγκόσμιο βιογραφικό λεξικό,
Εκπαιδευτική Εγκυκλοπαίδεια.
τόμος 3, Εκδοτική Αθηνών,
1999).

Εικ.7.4β Κ. Παπούλιας, Πρόεδρος Ελληνικής Δημοκρατίας (Φωτογραφικό Αρχείο της Προεδρίας της Δημοκρατίας).

7.1.2 Συγκρότηση του έθνους-κράτους και συστήματα διακυβέρνησης

Τα θέματα που θίγονται σε αυτή την ενότητα σχετίζονται με τις έννοιες του έθνους, του κράτους και των διάφορων συστημάτων διακυβέρνησης.

Τι είναι όμως έθνος και ποια τα κριτήρια για τον προσδιορισμό του; Είναι ο λαός που κατοικεί στον ίδιο χώρο, είναι η γλώσσα που μιλιέται από μια κοινότητα ανθρώπων, είναι η θέληση των ομάδων να υπάρχουν ως κοινότητες ή μήπως η κοινή ιστορία που συνδέει τα μέλη μιας εθνικής ομάδας;

Δύο είναι οι διαφορετικές ιδέες περί έθνους που έχουμε κληρονομήσει: η μία προέρχε-

ται από τη Γαλλική Επανάσταση και σύμφωνα με αυτήν το έθνος ταυτίζεται με το λαό, που ορίζεται ως μια ελεύθερη ένωση με κοινά πολιτικά δικαιώματα όλων όσοι διαμένουν στην εδαφική περιοχή που συγκροτεί το κράτος, ανεξαρτήτως θρησκείας, καταγωγής ή ακόμη και γλώσσας, δηλαδή το έθνος συμπεριλαμβάνει τις μειονότητες.

Η άλλη ιδέα περί έθνους προέρχεται από το κίνημα του Ρομαντισμού (Γερμανία) και σύμφωνα με αυτήν το έθνος ταυτίζεται με το κοινό παρελθόν, την ιστορία και την κοινή παράδοση που συνδέει τα μέλη μιας κοινότητας. Η ιδιότητα του πολίτη στο πλαίσιο αυτής

της κοινότητας σφυρηλατείται μέσα από την κοινή καταγωγή και την ιστορία.

Το έθνος-κράτος που θα εξετάσουμε στη συνέχεια δε σχετίζεται ούτε με τις πόλεις-κράτη της αρχαιότητας (π.χ. της Αρχαίας Αθήνας) ούτε με τα φέουδα, που εμφανίζονται στο δυτικο-ευρωπαϊκό μεσαίωνα και τα οποία στηρίζονται στην ύπαρξη ενός κεντρικού ηγεμόνα και στο καθεστώς εκμετάλλευσης των δουλοπαροίκων. Βέβαια οι ιστορικοί συμφωνούν σε γενικές γραμμές ότι τα πρώτα στοιχεία γένεσης του κράτους ανιχνεύονται στο τέλος του Μεσαίωνα και συγκεκριμένα από το 13ο ως το 15ο αιώνα στη Δυτική Ευρώπη ως

μια τριπλή αντίδραση στους ηγεμόνες βασιλείς, την εκκλησιαστική δύναμη και τους φεουδάρχες.

Ο καινούριος τύπος πολιτικής έκφρασης παίρνει την ονομασία «κράτος» (αν και ο συγκεκριμένος όρος αρχίζει να επικρατεί μετά το 15ο αιώνα). Το κράτος προκύπτει από την επικράτηση του ηγεμόνα-βασιλιά πάνω στους φεουδάρχες και από την ανάπτυξη της αστικής τάξης. Η ανερχόμενη αυτή τάξη, η αστική, προωθεί το ενιαίο συγκεντρωτικό έθνος-κράτος και διευρύνει έτσι την επιβολή της στο οικονομικό και το πολιτικό επίπεδο.

Ιστορικά μπορούμε να διακρίνουμε τέσσερις «γενιές» ε-

θνών κρατών:

1. Η πρώτη «γενιά» κρατών, που διαμορφώθηκαν το 19ο αιώνα - από αντίδραση στις φεουδαρχικές δομές - στη βάση της αρχής των υπηκοοτήτων (π.χ. Γάλλος).

2. Η δεύτερη «γενιά» κρατών εμφανίζεται κατά τον 20ό αιώνα και κτίζεται πάνω στα ερείπια της Γερμανικής, της Αυστροουγγρικής και της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Γενικότερα, ο Μεσοπόλεμος ήταν μια δύσκολη περίοδος θεμελίωσης νέων κρατών. Κάποια από αυτά τα νέα κράτη αντιστοιχούσαν σε παλιά έθνη που επιβίωσαν χάρη στον πολιτισμό τους και κάποια άλλα «κατασκευάστηκαν» πάνω σε πιο

σύνθετες δομές όπως η Γιουγκοσλαβία, που αποτελούσε μια ομοσπονδία επιμέρους «κρατών».

3. Η τρίτη «γενιά» κρατών εμφανίζεται από το 1945 και μετά το τέλος της αποικιοκρατίας. Σε αυτή τη «γενιά» κρατών δεν προηγείται το έθνος του κράτους, αλλά το κράτος έχει ως έργο την οικοδόμηση του έθνους (π.χ. Αλγερία).

4. Η τέταρτη «γενιά» κρατών προήλθε από την κατάρρευση των χωρών του υπαρκτού σοσιαλισμού από το 1989 και μετά (π.χ. Ρωσία, Ουκρανία, Γεωργία, Λευκορωσία, Καζακστάν, Τσεχία, Σλοβακία, Σλοβενία, Κροατία κτλ.).

Η Ελλάδα, αρχίζει τη συγκρότησή της σε σύγχρονο κράτος το 1830. Η διαδικασία αυτή τελείωσε το 1947 με την προσάρτηση των Δωδεκανήσων (Συνθήκη Παρισίων). Η διαδικασία δημιουργίας κρατών συνεχίζεται σε πολλά μέρη του κόσμου, ενώ υπάρχουν ακόμη έθνη που διεκδικούν την εδαφική και κρατική τους υπόσταση (π.χ. Παλαιστίνη).

Ποιος κυβερνά στο πλαίσιο του κράτους και τι σημαίνει διακυβέρνηση; Μπορούν οι πάντες να κυβερνήσουν;

Η έννοια της διακυβέρνησης άλλαξε περιεχόμενο στο πέρασμα των αιώνων και η αλλαγή αυτή σχετίζεται με συγκεκριμένες κοινωνικές και οικονομικές

διαδικασίες.

Αρκετοί στοχαστές θεωρούν την εμφάνιση του χριστιανισμού μια τομή στη σκέψη της πολιτικής επιστήμης (μια τομή μετά τον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη), ενώ πολλοί χαρακτήρισαν το χριστιανισμό ως άρνηση της πολιτικής και της κοσμικής εξουσίας, αφού έδινε τα πρωτεία στο πνεύμα και στην ύπαρξη του Θεού.

Το σύστημα διακυβέρνησης που συναντάται στα σύγχρονα κράτη και το οποίο προϋποθέτει τη διαρκή συμμετοχή του πολίτη είναι η δημοκρατία (δήμος+κράτος). Η δημοκρατία στην αρχική της εκδοχή στην Αρχαία Ελλάδα είναι γνωστή ως άμεση δημοκρατία (συμμε-

τοχή όλων των ελεύθερων πολιτών στη λήψη των αποφάσεων). Στα σύγχρονα, πολυπληθή και πολυπολιτισμικά κράτη αυτός ο τύπος δημοκρατίας δεν μπορεί να εφαρμοστεί, γι' αυτό συναντάται ο αντιπροσωπευτικός τύπος. Η αντιπροσωπευτική δημοκρατία ορίζεται ως η πολιτική μορφή διακυβέρνησης στην οποία ο λαός ασκεί έμμεσα την εξουσία διά των εκλεγμένων αντιπροσώπων του.

Στο πλαίσιο της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας η βούληση του λαού μπορεί να αποτυπωθεί και με τη διεξαγωγή δημοψηφίσματος, που θα μπορούσε να εκληφθεί ως μια μορφή άμεσης δημοκρατί-

ας.

Η ιδεώδης διαδικασία θεμελίωσης της δημοκρατίας περιλαμβάνει:

- την αρχή της αντιπροσώπευσης,
- τη διοίκηση που υπηρετεί τη γενική βούληση,
- τη διαφάνεια στην άσκηση της εξουσίας,
- τη διάκριση των εξουσιών (νομοθετική, εκτελεστική και δικαστική).

Στον αντίθετο πόλο από τη δημοκρατία βρίσκεται ο ολοκληρωτισμός. Σε αυτό το σύστημα μόνο ένας, ο κυβερνήτης, κατέχει απόλυτη δύναμη και δυνατότητα ελέγχου όλης της κοινωνίας. Μία από τις μορφές του ολοκληρωτικού

καθεστώτος είναι η δικτατορία, η οποία αποτελεί αυταρχικό σύστημα διακυβέρνησης, που στηρίζεται στη βία. Τα χαρακτηριστικά του ολοκληρωτισμού είναι τα εξής:

- η επιβολή μιας συγκεκριμένης ιδεολογίας,**
- η ύπαρξη μονοκομματισμού,**
- η ύπαρξη ενός οργανωμένου σχεδίου εκφοβισμού των πολιτών,**
- ο απόλυτος έλεγχος του στρατού,**
- ο απόλυτος έλεγχος των μέσων επικοινωνίας,**
- η ελεγχόμενη και προγραμματισμένη από το κράτος, οικονομία.**

Το αυταρχικό σύστημα δια-

κυβέρνησης δεν απέχει και πολύ από τον ολοκληρωτισμό και περιλαμβάνει έναν κυβερνήτη (όχι απαραίτητα αιρετός) ο οποίος, ενώ επιτρέπει έναν κάποιο βαθμό ατομικής ελευθερίας, δεν επιτρέπει τη λαϊκή συμμετοχή στη διακυβέρνηση. Παράδειγμα αυταρχικού ηγέτη ήταν ο Σάχης της Περσίας.

Βέβαια, η κατάταξη των συστημάτων διακυβέρνησης δεν μπορεί να είναι απόλυτη. Έχει παρατηρηθεί ότι στοιχεία κάποιου συστήματος διακυβέρνησης μπορεί να ενυπάρχουν σε άλλο σύστημα δομικά διαφορετικό. Σύμφωνα με τον πολιτικό κοινωνιολόγο Ρ. Μίκελς, στοιχεία αυταρχισμού μπορεί να εμφανιστούν με την πάρο-

δο του χρόνου και κάτω από ορισμένες συνθήκες και σε δημοκρατικά συστήματα διακυβέρνησης. Αλλά και αντίστροφα, στοιχεία δημοκρατίας μπορεί να εμφανιστούν και σε ολοκληρωτικά καθεστώτα, όπως για παράδειγμα, το δημοψήφισμα υπέρ ή κατά της μοναρχίας που διεξήχθη το 1973 κατά τη διάρκεια της δικτατορίας στην Ελλάδα.

**Εικ.7.5 Επανάσταση του 1821:
απαρχή συγκρότησης του ελλη-
νικού κράτους. Πίνακας Θ.
Βρυζάκη (Ιστορία του Ελληνι-
κού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών,
1975).**

«Αν γνώριζα κάτι που θα μπορούσε να με ωφελήσει, αλλά που θα έβλαπτε την οικογένεια μου, θα το απέρριπτα. Αν γνώριζα κάτι που θα ωφελούσε την οικογένεια μου, αλλά όχι την πατρίδα μου, θα προσπαθούσα να το ξεχάσω.

Αν γνώριζα κάτι που θα ωφελούσε την πατρίδα μου, αλλά θα έβλαπτε την ανθρωπότητα, θα το θεωρούσα έγκλημα»

(C.-L. Montesquieu, 1689-1755)

**Εικ.7.6 Ελληνικό Κοινοβούλιο:
θεσμός αντιπροσωπευτικής δη-
μοκρατίας. (Φωτογραφικό Αρ-
χείο της Βουλής των Ελλήνων,
2005).**

Εικ.7.7α Α. Πινοσέτ (Χιλή, 1973 -1990) (Εγκυκλοπαίδεια Grand Larousse, Ενότητα Ι: Άνθρωπος - κοινωνία, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, 2001).

Δικτάτορες – πρωταγωνιστές στην ανατροπή δημοκρατικά εκλεγμένων κυβερνήσεων

Εικ.7.7β Γ. Ζωιτάκης, Σ. Πατάκος και Γ. Παπαδόπουλος, (Ελλάδα). (Φιλοσοφία και Κοινωνικές Επιστήμες, Εκδοτική Αθηνών, 1997.

«Ο Χίτλερ ανέβηκε στην εξουσία στις αρχές του 1930 και αποτελεί ένα παράδειγμα ηγέτη ολοκληρωτικού κάθαρστος. Ο Χίτλερ και το Εθνικό Σοσιαλιστικό Κόμμα του είχαν όλη τη δύναμη ασκώντας απόλυτο έλεγχο μέσω της Γκεστάπο, της μυστικής αστυνομίας, και των ομάδων SS, που τρομοκρατούσαν και τους πολιτικούς αντιπάλους του Χίτλερ αλλά και τους απλούς Γερμανούς πολίτες. Ασκούσαν έλεγχο σε όλα τα μέσα επικοινωνίας, το στρατό και γενικότερα τις ένοπλες δυνάμεις, ενώ η ναζιστική γερμανική οικονομία περιελάμβανε στρατηγικές για οργάνωση της παραγωγής»

**γής, οργάνωση των εργο-
στασίων, καταναγκαστική
εργασία»**

**(J. Shepard, R.W. Greene
2001:430).**

7.1.3 Μορφές υπερκρατικής ε- ξουσίας - Ευρωπαϊκή Ένωση

**Εκτός από τις κρατικές πολι-
τικές εξουσίες υπάρχουν και υ-
περκρατικές. Μια μορφή υπερ-
κρατικής εξουσίας αποτελεί
και η Ευρωπαϊκή Ένωση. Με-
τά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο τα
κράτη της Ευρώπης έθεσαν ως
προτεραιότητα τη μεταξύ τους
συνεργασία με σκοπό την ευ-
ημερία των πολιτών, την από-
φυγή των πολέμων και τη δια-
σφάλιση της ειρήνης. Το από-**

τέλεσμα αυτής της συνεργασίας υπήρξε η δημιουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η υπερκρατική αυτή εξουσία προσπαθεί να οργανώσει την αγορά των επιμέρους ευρωπαϊκών κρατών, ώστε αυτές οι εθνικές αγορές να λειτουργούν ανταγωνιστικά προς την παγκόσμια αγορά. Αρχικά ο καπιταλισμός λειτούργησε στο πλαίσιο του έθνους-κράτους, γιατί ήταν αναγκαία η κρατική προστασία της εθνικής αγοράς για την εδραίωσή του. Η τάση όμως του κεφαλαίου –βιομηχανικού, εμπορικού, χρηματιστηριακού- για μεγιστοποίηση των κερδών το ωθεί προς την κατάκτηση νέων αγορών. Κατ' αυτό τον τρόπο δημιουργείται

η ανάγκη άρσης των εθνικών περιορισμών και κατάργησης των προστατευτικών για τις εθνικές οικονομίες πλαισίων.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση (Ε.Ε.), που ξεκίνησε ως οικονομική συνεργασία, μετεξελίσσεται σε θεσμό πολιτικής ενοποίησης των κρατών της Ευρώπης (κοινή εξωτερική πολιτική, κοινή αγροτική πολιτική κτλ.). Στην Ε.Ε. αναπτύσσονται θεσμοί αντιπροσώπευσης των εθνών (π.χ. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο), εκτελεστικά όργανα (π.χ. Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, Συμβούλια Υπουργών) αλλά και δικαστικά όργανα (π.χ. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο) τα οποία ασκούν δεσμευτική πολιτική για

όλα τα κράτη-μέλη (π.χ. με τους κανονισμούς, τις αποφάσεις). Έτσι, θα μπορούσαμε να πούμε ότι στο πλαίσιο της Ε.Ε. οδηγούμαστε σε μια υποκατάσταση του έργου των εθνικών κοινοβουλίων.

Ωστόσο, η Ε.Ε. είναι ένας υπό διαμόρφωση υπερκρατικός πολιτικός θεσμός και δεν έχει ακόμη τις εξουσίες του έθνους-κράτους ή μιας ομοσπονδίας πολιτειών. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, ως αντιπροσωπευτικός θεσμός, δεν έχει ανάλογες νομοθετικές αρμοδιότητες. Περισσότερες αρμοδιότητες και εξουσίες έχει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή, στοιχείο που συνιστά «δημοκρατικό έλλειμμα» και έχει επισημανθεί από πολ-

λούς μελετητές. Οι εξουσίες της Ε.Ε διαμορφώνονται συνεχώς στο πλαίσιο της διεύρυνσης, με τη συμμετοχή και άλλων κρατών. Η πολιτική ολοκλήρωση της Ε.Ε. συνεχίζει να αποτελεί βασικό στόχο, παρά τις δυσκολίες που προέκυψαν από τα αρνητικά αποτελέσματα δημοψηφισμάτων (π.χ. Γαλλία, Ολλανδία) για την επικύρωση του Ευρωσυντάγματος το 2005.

Εικ.7.8 Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: θεσμός υπερκρατικής αντιπροσώπευσης των κρατών (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο: Το κοινοβουλευτικό όργανο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Γραφείο του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την Ελλάδα, 2000).

**ΔΕΝ ΥΠΑΡΧΕΙ ΕΛΕΙΜΜΑ
ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ.
ΟΙ ΗΓΕΤΕΣ ΜΑΣ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ
ΑΠΟΦΑΣΙΣΕΙ ΤΕΤΟΙΟ ΠΡΑΓΜΑ.**

**Εικ.7.9 Σκίτσο του Γ. Δερμε-
ντζόγλου (Ελληνική Πολιτική
Γελοιογραφία, Ινστιτούτο Δη-
μοκρατίας Κ. Καραμανλής, εκδ.
Ι. Σιδέρης, 2002**

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

6.2.2. Φτώχεια.....	9
6.2.3. Συνέπειες ανεργίας, φτώχειας και ανισοτήτων....	29
6.2.4. Παιδική εργασία.....	38
6.3. Αντιμετώπιση ανισοτήτων, της φτώχειας και της ανεργίας.....	53
7. ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΒΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ.....	68
Εισαγωγή.....	69
7.1. Κοινωνίες με ή χωρίς κρα- τική οργάνωση-Θεωρητική προσέγγιση.....	70
7.1.1. Μορφές εξουσίας.....	82

7.1.2. Συγκρότηση του έθνους-κράτους και συστήματα διακυβέρνησης.....	98
7.1.3. Μορφές υπερκρατικής εξουσίας-Ευρωπαϊκή Ένωση.....	117

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο, θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7, του Νόμου 1129 της 15/21

**Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108,
Α΄).**

**Απαγορεύεται η
αναπαραγωγή οποιουδήποτε
τμήματος αυτού του βιβλίου,
που καλύπτεται από
δικαιώματα (copyright), ή η
χρήση του σε οποιαδήποτε
μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια
του Παιδαγωγικού Ινστιτούτο**